

“Telaferli Türkmen Şairi Derviş Hüseyin’in Şiirlerine Bir Bakış”**Öğr.Gör. Mohammed Abdulghani Elias Al Abbas****Ninova İl Milli Eğitim Müdürlüğü****Anahtar Kelimeler:** Sözlü edebiyat, Telafer, Derviş Hüseyin, hece vezni, tasavvuf**ÖZET:**

Irak Türkmenleri tarih boyunca sayısız şair yetiştirmiş, bunlar arasında Telaferli şairler özel bir öneme sahiptir. Telafer, Irak Türkmenlerinin en yoğun nüfusuna sahip ilçesi olup, Musul ve Ortadoğu'nun en büyük yerleşimlerinden biridir. Bu bölgede şiir geleneğini şekillendiren isimler arasında Mustafa Nar, Derviş Hüseyin ve Felekoğlu öne çıkar. Özellikle Derviş Hüseyin, Mustafa Nar'dan sonra gelmiş ve sözlü şiir geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak dikkat çekmiştir. Derviş Hüseyin, hayatı boyunca karşılaştığı ekonomik ve toplumsal zorluklar ile göç deneyimleri, onun eserlerinin içerik açısından zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Şiirlerinde günlük yaşam deneyimleri, toplumsal dayanışma, dini bağlılık ve tasavvufi temalar ustalıkla işlenmiş; 11'li ve 8'li hece ölçüsü ile ritmik yapısı, eserlerinin halk arasında benimsenmesini sağlamıştır. Çalışmanın amacı, Irak Türkmenleri tarafından yeterince tanınmayan Derviş Hüseyin'i gün yüzüne çıkarmak ve onun Telafer Türkmen sözlü edebiyatındaki merkezi rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada yalnızca içerik incelemesiyle yetinilmemiş; aynı zamanda Derviş Hüseyin'in dil kullanımına yönelik bazı ses bilgisi (fonetik) ve şekil bilgisi (morfoloji) tespitleri de yapılmıştır. Telafer Türkmen Türkçesine özgü ünlü uyumu, ünlü daralması, ünsüz değişimleri ve yerel ağız özellikleri şiirlerinden örneklerle gösterilmiştir. Ayrıca fiil çekimleri, ek kullanımı, iyelik ve hâl eklerinin yerel varyantları incelenerek şairin dilinin bölgesel Türkmen ağzını ne ölçüde yansıttığı ortaya konmuştur. Bu yönüyle çalışma, hem edebiyat incelemesi hem de dilbilimsel bir çözümleme niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Edebiyat, Telafer, Derviş Hüseyin, Hece Ölçüsü, Tasavvuf**ÇEVRE YAZI İŞARETLERİ**

ā Uzun /a/, ğ Gayin “غ” art damak /g/ ünsüzü, ħ Gırtlak ünsüzü “ħa- ح” sesi, ħ “ħa- خ” sesi hırıltılı he /h/, k Art damak /k/ ünsüzü “ka- ق” sesi, w Çift dudak /v/si”, ʿ

“ع” ayın ünsüzü, ş Arapça ص sesi, t Arapça ط sesi, Uzun e sesi, è, Kapalı e sesi, standart e’den daha kapalı, ÖUzun o sesi

Hayatı: Derviş Hüseyin, tam adıyla Hüseyin Hüseyin Abbas Emin Tufan El-Kassap, 1872 yılında Irak’ın Telafer ilçesinin Saray Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Abbas Emin Tufan El-Kassap, annesi ise Fatma Hanım’dır. Babası cebbel (duvar ustası) olarak çalışarak ailenin geçimini sağlamış, annesi ise evin idaresi ve çocukların yetiştirilmesiyle ilgilenmiştir. Derviş Hüseyin, fakir bir aile ortamında yetişmiştir. Ailenin iki çocuğundan büyüğü kendisidir (El-Davle, 2022:68).Türkmen kökenli bir aileye mensup olan şair, Kassaplılar’ın Tufanlılar koluna bağlıdır. Tufanlılar, Telafer’in köklü ve kalabalık boylarından Kassaplılar Boyu’na mensuptur. Tarihsel olarak Kassaplılar, Türkiye’den Suriye’ye, Suriye’den Sincar’a ve son olarak Telafer’e göç etmişlerdir. Kassaplılar, hem kent merkezinde hem de kırsal bölgelerde, özellikle Avgani/İyaziya kasabasında yoğun olarak yaşayan önemli bir Türkmen boyudur. Hanefi mezhebine bağlı olan boyun bazı grupları Alevi inancını benimsemiştir. Günümüzde aşiretin nüfusu yaklaşık 20 bin civarındadır. (El-Reşid, 2017: 21). Derviş Hüseyin’in ailesi, babasının bir kan davası nedeniyle yaşanan bazı ailevi meselelerden ötürü anne tarafı olan Halaybegli Fettah Ağa’nın himayesine sığınmak durumunda kalmış ve bu süreç sonucunda Halaybeg Aşireti’ne intisap etmiştir. Bu durum, bazı kaynaklarda onun Halaybeg Aşireti’nin Fettahlılar koluna bağlı olarak gösterilmesine yol açmıştır. Söz konusu aile yapısı, dönemin Türkmen toplumunda hem dini bağlılık hem de toplumsal dayanışma açısından belirleyici bir konum teşkil etmektedir. (Hüseyin Muhammed Yunus Hüseyin, kişisel iletişim, 2 Mart 2026) Halk arasında kendisine verilen “Derviş” unvanı, onun yaşam biçimindeki sadeliği ve dini yönelimini ortaya koymaktadır. Derviş Hüseyin, Telafer’de tanınan Şeyh Muhammed, Şeyh Şuca El-Ravi, Şeyh Muhammed Ömer Karabaş, Şeyh Ahmet Peygamberli ve Kara Hüseyin aracılığıyla dini eğitim almış ve bu vesileyle hem Kadirî hem de Rifâî tarikatlarına intisap etmiştir. En yakın arkadaşı ve hocası olan Şeyh Muhammed’in rehberliği, onun dini kimliğinin şekillenmesinde ve tasavvufi anlayışının oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Söz konusu tarikatlar, özellikle Musul ve çevresinde yaygınlık gösteren, zikir ve irşad faaliyetleriyle tanınan önemli tasavvufî yapılarıdır (Özen, 2021, 21). Derviş

Hüseyin'in bu tarikatlara mensubiyeti, onun şiirlerinde görülen tasavvufî derinliği, Allah sevgisini ve manevî olgunlaşma temasını açıklayan temel unsurlardan biridir. Aynı zamanda bu bağlılık, şairin halk arasında dinî bir şahsiyet olarak kabul edilmesine ve saygı görmesine de zemin hazırlamıştır. Hüseyin'in yaşamı üç mahalleyi kapsamaktadır; çocukluk yılları Hasanköy Mahallesi'nde başlamış, ardından Saray Mahallesi'ne, son olarak da Su Mahallesi'ne taşınmıştır. Daha sonra hayatı büyük ölçüde Telafer'in kuzey köylerinde devam etmiştir. Özellikle el-Şarai' ve Ayn Talavi köylerinde uzun süre ikamet etmiş, aile ve aşiret ilişkilerinin yoğun olduğu bir ortamda büyümüştür. Bu dönem, onun ileriki yaşamında hem toplumsal hem de coğrafi açıdan şekillendirici olmuştur. Derviş Hüseyin'in eğitiminden bahsedecek olursak, hiç okula gitmediği bilinmektedir.; küçük yaşlardan itibaren köyde hayvancılık, tarım ve çobanlıkla uğraşmış, daha sonra çalışma hayatına atılarak taş ocaklarında babası gibi "cebbel, duvar ustası" ağır işlerde çalışmış ve ailesinin geçimine katkıda bulunmuştur (Çolakoğlu, 2025: 2). Yaşamının büyük bölümünde ekonomik açıdan kısıtlı şartlarla mücadele etmiş ve mütevazı bir hayat sürdürmüştür. Ailesiyle birlikte bir süre Telafer merkezindeki Saray Mahallesi'ne taşınmış, ancak belli bir süre sonra çeşitli nedenlerle buradan ayrılarak Sincar ilçesine, Basari köyünün Su Kırığı mevkiine yerleşmiştir. Köye döndükten sonra Fatma Hüseyin Hanım ile evlenmiş; bu evlilikten dört erkek (Muhammed, Ali, Cemil, Yunus), ikisi kız olmak üzere (Hatice ve Zeynep) altı çocuğu dünyaya gelmiştir. Hüseyin'in yaşamı boyunca karşılaştığı zorluklar, sadece ekonomik koşullarla sınırlı kalmamıştır. Yaşamı boyunca, dönemin yerel otoriteleri ve aşiret ilişkileri nedeniyle zaman zaman baskılara maruz kalmış, sorguya çekilmiş ve yaklaşık 4–5 ay hapisshanede kalmıştır. 1950'li yıllarda ise Irak Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, Abdülkerim Kasım yönetimi döneminde bazı baskı ve sorgulamalara da uğramıştır. Buna rağmen yaşamını sürdürmüş ve kendi toplumsal çevresi içinde yer edinmiştir. Derviş Hüseyin, uzun ömürlü bir hayat sürmüş ve 1967 yılında Su Mahallesi'nde 95 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi, Seyyid İsmail Baba Tekkesi'nin yanında bulunan Mıraç Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ancak bazı rivayetlere göre ise mezarı, Şerai köyünün tepesinde bulunmaktadır. (El-Telaferî, 2012: 30) Bu mezar, günümüzde Telafer halkı için hem bir anı hem de saygı mekânı olarak değerlendirilmektedir.

Hüseyin'in hayat hikâyesi, farklı coğrafyalarda geçirdiği göçler ve ikamet ettiği çeşitli yerler üzerinden de takip edilebilir. El-Şarai' ve Ayn Talavi köylerindeki yaşamı, ardından Saray'a taşınması ve son olarak Sincar'daki Su Kırağı mevkiine yerleşmesi, onun hayatının mekânsal boyutunu ortaya koymaktadır. Çalıştığı taş ocakları ve uzun süreli emek hayatı ise, hem ekonomik hem de toplumsal yaşamının önemli bir yönünü göstermektedir. Sonuç olarak, Derviş Hüseyin'in hayatı, 1872 doğumundan 1967 ölümüne kadar uzanan, zor koşullar içinde geçen ve farklı yerleşim yerlerinde şekillenen bir süreçtir. Göçleri, yaşam koşulları ve ölüm yeri, Telafer Türkmen toplumu açısından tarihsel ve coğrafi bir bağlam sunmaktadır. (Karabaş, 2025: 25).

Derviş Hüseyin'in Şairliği: Ailesinden alınan bilgilere göre, Derviş Hüseyin'in gençlik döneminde dünyaya ve yaşamın dünyevi zevklerine yöneldiği bilinmektedir; ancak ilerleyen yaşlarında dini değerlere bağlanarak tasavvufa intisap etmiş ve hayatını maneî ilkeler doğrultusunda şekillendirmiştir. (Hüseyin Muhammed Yunus, kişisel iletişim, 2 Mart 2026). Bu süreçte, Telafer'de Şeyh Muhammed, Şeyh Şuca El-Ravi, Şeyh Muhammed Ömer Karabaş, Şeyh Ahmet Peygamberli ve Kara Hüseyin'den aldığı kapsamlı dini eğitim ve tasavvufi rehberlik, onun orta yaşlarında şiire yönelmesinde belirleyici olmuştur (Karabaş, 2025:26). Eğitimini tamamladıktan sonra, rivayete göre, rüyasında Peygamber Efendimizi görmüş ve kendisine 500 kez "Kulhuallah" suresini okuması ve tehcüd namazı kılması tavsiye edilmiştir. Bu manevi deneyim, onun şairlik yolculuğunun başlangıcını işaret eder ve hemen ardından ilk şiiri "*Meşşer Sultanın Gördüm Bu Gece*" adlı şiirini doğaçlama olarak okumuştur. Yazmayı bilmeyen Derviş Hüseyin, eserlerini sadece gece vakitlerinde, arkadaşlarıyla birlikte tekkede okuyarak paylaşmıştır. Bu olay, Hüseyin'in şairliğinin hem kişisel bir manevi uyanışı hem de toplumsal bir edebî üretim süreci olarak şekillendiğini göstermektedir. Derviş Hüseyin'in şairliğini değerlendirmede en önemli hareket noktası, ailesi tarafından muhafaza edilerek günümüze ulaştırılan şiir defteridir. Bu defterde yer alan 500'den fazla şiir, şairin edebî kişiliğini, dil ve üslup özelliklerini ve tematik dünyasını doğrudan ortaya koyan birincil bir kaynak niteliği taşımaktadır. Derviş Hüseyin'in okuma yazma bilmemesi nedeniyle, sözlü olarak ürettiği şiirlerin yazılı hâle getirilmesi mümkün olmamıştır; bu şiirler, ancak sonradan oğlunun titiz derleme çalışmasıyla deftere geçirilmiş ve böylece sözlü gelenek yazılı

bir edebî mirasa dönüşmüştür (El-Davle, 2022:69). Bu bağlamda Telafer'in edebî kimliğini şekillendiren en önemli unsurlardan biri, hiç şüphesiz ki sözlü şiir geleneğidir. Bu gelenek, bölge halkının estetik zevkini, düşünce dünyasını ve manevi duyarlılığını yansıtan bir ifade biçimi olarak yüzyıllardır canlılığını korumuştur. Bu sözlü edebiyat geleneğinin en güçlü ve en özgün temsilcilerinden biri ise Derviş Hüseyin'dir. Derviş Hüseyin, doğaçlama şiir söyleme (irtical) kabiliyetiyle tanınmış ve bu yönüyle Telafer'deki halk şairliği geleneğini hem sürdürmüş hem de zenginleştirmiştir. Onun şiir anlayışı, önceden hazırlanmış metinlerden ziyade, içsel bir sezgi ve duygusal taşkınlığın anlık tezahürüne dayanır. Bu bağlamda, Derviş Hüseyin'i yalnızca bir halk ozanı olarak değil, aynı zamanda anlık ilhamı sanatsal bir biçime dönüştürme yeteneğine sahip bir söz ustası olarak değerlendirmek gerekir. Sözlü kültürün doğasında bulunan samimiyet, doğallık ve dinleyiciyle kurulan doğrudan iletişim, Derviş Hüseyin'in şiirlerinde açıkça hissedilmektedir. Onun irticalen söylediği dizeler, hem bireysel bir ruh hâlinin ifadesi hem de Telafer Türkmen toplumunun ortak duygularının estetik yansıması niteliğindedir. Bu yönüyle Derviş Hüseyin, yalnızca şiir üreten bir şahsiyet değil; aynı zamanda bir geleneği yaşatan, kuşaktan kuşağa aktaran bir kültür taşıyıcısıdır (Çolakoğlu, 2025: 2). Nitekim Husham İbrahim Suleyman'ın (2021) doktora tezinde büyük şair Rıza Çolakoğlu ile yapılan mülakatta da bu durum açık biçimde vurgulanmış; söz konusu çalışmada, Irak Türkmen edebiyatında Telafer'in merkezi konumuna dikkat çekilerek, bölgede edebî geleneğin esasen Derviş Hüseyin ile başladığı ifade edilmiştir. Teze göre, Irak Türkmenlerinin tamamının Türkmen nüfusuna sahip olduğu Telafer şehrinde edebiyat, esasen Derviş Hüseyin ile başlamıştır. Derviş Hüseyin'den önce de Molla Muhammed Altıncı ve Muhammed Sâid Mısri gibi şairler vardı; ancak bu şairlerin eserleri belli bir yazılı forma dayanmayan, tamamen sözlü gelenek çerçevesinde aktarılan şiirlerden ibaretti. Bu nedenle, onların şiirleri kalıcı bir edebî kayıt oluşturacak düzeyde değildi. Derviş Hüseyin, bu sözlü geleneği sistemli bir şekilde yazıya döken ilk şair olarak öne çıkmıştır. Onun eserleri, yalnızca biçim ve içerik açısından klasik şiir kalıplarına uygun olmakla kalmamış, aynı zamanda Türkmen edebiyatının yazılı geleneğinin temellerini atmıştır. Derviş Hüseyin'in bu rolü, özellikle Mahmut Seyyit Felekoğlu döneminde devam eden yazılı şiir ve horyat

geleneğinin önünü açmış ve bu geleneğin sürekliliğini sağlamıştır. Derviş Hüseyin'in yanına, dönemin önemli şairlerinden Mahmut Seyyit Felekoğlu sık sık gelmiştir. Felekoğlu, onun şiirlerinden etkilenmiş ve bu etkileşim Telafer Türkmen şiirinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Oğlu tarafından aktarıldığına göre, "birgün Felekoğlu, Derviş Hüseyin'e, "Bize şiirlerinden oku" demiştir. Derviş Hüseyin birkaç şiirini okuduğunda Felekoğlu gözlerinden yaş akmış ve derinden etkilenmiştir. Bu sırada Derviş Hüseyin alçakgönüllülükle, "Sen de oku, Derviş Amca; ben elimde kalem ve defter olmazsa okuyamam; ben senin gibi değilim, Allah sana bu yeteneği vermiş" diyerek yeteneğin Tanrı'dan bir armağan olduğunu ifade etmiştir". Bu etkileşim, Derviş Hüseyin'in yalnızca bir halk şairi değil, aynı zamanda geleneksel edebiyatı yaşatan ve kuşaktan kuşağa aktaran bir kültürel kişi olarak önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Suleyman, 2021: 19). Derviş Hüseyin'in şiir anlayışı, toplumsal bilinç, dini bağlılık ve halkın günlük yaşam deneyimlerini bir araya getiren özgün bir yapı sergiler. Şair, eserlerinde adalet, hak, özgürlük, toplumsal dayanışma ve dini değerler gibi temaları yoğun biçimde işlemiş, böylece hem bireysel hem de kolektif bilinç üzerinde etkili olmuştur. Bu tematik yönelim, onun şiirlerinin yalnızca estetik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bir mesaj ve kültürel bir belge niteliği kazanmasını sağlamıştır. Hüseyin'in şiirlerinde özellikle tasavvufi ve dini motifler öne çıkar. Bu motifler, şairin toplumsal ve manevi dünyasını şiirsel bir biçimde yansıtırken, aynı zamanda alegorik ve metaforik anlatım biçimleriyle derinlik kazanır. Onun eserlerinde sıkça rastlanan mecaz ve semboller, hem halkın anlayabileceği şekilde basit ve anlaşılır hem de düşündürücü bir yoğunluğa sahiptir. Bu bağlamda Derviş Hüseyin, sadece bir halk şairi değil, aynı zamanda toplumsal ve manevi değerlerin aktarımını üstlenen bir kültürel aktör olarak da değerlendirilmelidir. Dil ve üslup açısından Hüseyin'in edebî kişiliği, özgün ve dikkat çekici bir yapı sergiler. Şair, günlük konuşma dili ile klasik Arapça ve Farsça etkilerini ustalıkla harmanlamış, böylece hem yerel hem de evrensel bir söylem yaratmıştır. Kullanılan dil, basit ve doğrudan olmakla birlikte estetik bir etkiyi de içerir; halkın deneyimlerini ve duygularını yansıtırken şiirin ritmik ve melodik yapısını da korur. Bu yaklaşım, Hüseyin'in eserlerinin halk arasında yaygın biçimde benimsenmesini ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamıştır. Derviş Hüseyin'in şiirsel üretiminde

teknik ustalık da dikkat çeker. şair, kaside ve uzun halk şiirleri türlerinde eserler vermiş, l, uyak ve ritim konularında titiz bir işçilik göstermiştir. Bunun yanı sıra, eserlerinde didaktik bir yön de ne çıkar; toplumsal ve dini değerler, halkın anlayabileceği bir dille şiirlerine işlenmiştir. Bu yönüyle Derviş Hüseyin'in şiirleri, hem estetik bir değer taşır hem de toplumsal hafızayı kayıt altına alan bir kültürel belge niteliği kazanır. Yaklaşık 500 kasidesi bulunan Derviş Hüseyin, üretkenliği ve sürekliliğiyle bölgesel şiir geleneğinin temel taşlarını oluşturmuş ve sonraki kuşak şairler üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Onun şiirleri, tematik çeşitlilik, teknik ustalık ve dil zenginliği açısından dikkat çeker. Eserlerinde toplumsal eleştiri, dini öğreti ve halkın günlük yaşamı i içe geçer; bu, onun edebi kişiliğinin çok katmanlı ve kapsamlı doğasını ortaya koyar. Derviş Hüseyin'in eserleri, sadece kendi dönemi için değil, sonraki kuşaklar ve bölgesel halk edebiyatı geleneği için de yol gösterici niteliktedir (El-Davle, 2022:68). şiirleri, özellikle dini münasebetlerde icra edilmiş; başta Behçet Harbo ve Muhammed Tahir şeyh olmak üzere birçok kişi tarafından okunmuştur. şairin üretkenliği ve eserlerinin kalıcılığı, onun Telafer halk edebiyatının öncüsü ve bölgesel kültürel mirasın temel taşi olduğunu göstermektedir. (Karabaş, 2025: 25-28).

Derviş Hüseyin'in şiirlerinde Hece ls ve Ahenk Unsurları: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, eserlerinin tamamının hece ls ile kaleme alındığı açıkça görülmektedir. Bu durum, onun geleneksel Türkmen halk şiiri geleneğine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve edebi üretiminde ölçü ve ritim konusundaki tutarlılığını ortaya koymaktadır. Özellikle şiirlerinin büyük bir kısmında 11'li ve 8'li hece ls tercih edilmiştir; bu da onun hem uzun hem de kısa dizelerde uyumlu bir ahenk yaratma becerisini göstermektedir. Bununla birlikte, birçok şiirinde hece vezni kuralından zaman zaman sapmaların görüldüğü de tespit edilmiştir. Bu durum, Derviş Hüseyin'in şiir anlayışında biçimsel mükemmeliyet arayışından ziyade anlam derinliği ve duygusal yoğunluğun ön plana çıktığını göstermektedir. şair, bazı dizelerde hece sayısındaki küçük farklılıkları bilinçli bir tercih olarak kullanmış, böylece duygu akışını kesintiye uğratmadan doğal bir söyleyiş elde etmeyi amaçlamıştır. Bu tür sapmalar, halk şiiri geleneğinde sık rastlanan bir durumdur. Halk şairleri, özellikle güçlü bir içtenlik ve doğallıkla yazdıkları için ölüye sıkı sıkıya

bağlı kalmaktan çok, sözü ve duyguyu ön plana çıkarma eğilimindedirler. Bu durum, şairin teknik bir zorunluluk yerine anlam, duygu ve anlatım bütünlüğünü önceliklendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla Derviş Hüseyin'in şiirlerinde görülen bu özelliklerin bir diğer nedeni, onun herhangi bir kişiden eğitim almamış olmamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Şair, tamamen kendi yeteneği ve doğal şiir kabiliyetiyle yetişmiş, bu nedenle eserlerinde biçimsel kurallardan ziyade içtenlik, duygu yoğunluğu ve halk dili ön plana çıkmıştır. Derviş Hüseyin, 11'li hece ölçüsü, genellikle daha ciddi ve derinlikli konuların işlendiği şiirlerde tercih edilirken, 8'li hece ölçüsü ise halk arasında daha kolay ezberlenebilen, akıcı ve ritmik dizeler oluşturmak için kullanılmıştır. Derviş Hüseyin'in bu ölçü tercihleri, onun edebiyat anlayışını ve şiirsel üslubunu anlamak açısından oldukça önemlidir. Şair, hece ölçüsünü sadece bir teknik unsur olarak kullanmakla kalmayıp, aynı zamanda dizelerin melodik yapısını güçlendirmiş ve okuyucuda veya dinleyicide ritmik bir bütünlük sağlamıştır. Ayrıca, bu ölçü seçimi, onun eserlerinin halk arasında yayılabilirliği ve okunabilirliği açısından da belirleyici bir faktör olmuştur. Sonuç olarak, Derviş Hüseyin'in şiirleri, hem hece ölçüsü geleneğini sürdürmesi hem de 11'li ve 8'li dizelerle estetik bir denge kurması açısından, Irak Türkmen edebiyatında önemli bir yere sahiptir. . (Karabaş, 2025: 26-28).

İnceleme: Derviş Hüseyin'in şiirlerine dair detaylı çözümlemeler, ailesi tarafından el yazması olarak muhafaza edilip bize ulaştırılan şiir defteri temel alınarak yapılmıştır; bu defterden seçilen bazı şiirler, transkripsiyon işaretleri kullanılarak incelemeye dahil edilmiş ve analizler, aşağıda sunulan dörtlükler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Derviş Hüseyin, Telafer Türkmen edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak, şiirlerinde hem halk şiiri geleneğini hem de tasavvufi temaları başarılı bir şekilde işlemiş; eserlerinde genellikle 11'li ve 8'li hece ölçüsü kullanılarak ritmik ve melodik bir üslup yaratılmıştır. İncelemede, şiirlerin hece ölçüsü detaylı olarak analiz edilmiş, mısralarda kullanılan redif örnekleri tespit edilmiştir. Ayrıca gramer açısından bazı ses ve şekil bilgisi konuları ele alınarak şiirlerdeki dilsel yapıların işlevi değerlendirilmiştir (Karabaş, 2025: 24).

Eger bizden beledimiz şorursay/ Muşul liwasında Tılafer êli / Çoñ nani, ni^cmeti, mihman şorarlar /Muşul liwasında Tılafer êli

Derviş Hüseyin'in "watanım" adlı şiirindeki bu dörtlüğünde Telafer'in bereketi ve halkın misafirperverliği öne çıkarmaktadır. "Musul liwasında Tılafer eli" ifadesi, coğrafi bir vurgu olmasının yanı sıra, yurdun önemi ve değerini de simgeler; tıpkı Felekoğlu'nun şiirlerinde olduğu gibi, yurt ve toprağa bağlılık teması ön plana çıkmaktadır. "Çoh nani, ni'meti, mihman şoralar" mısrası ise halkın günlük yaşamındaki bolluk, paylaşma ve dayanışmayı ifade eder. Telafer'in nimetleri ve misafirperverliği, şairin toplumsal bilince yaptığı vurguyu güçlendirir. Dörtlüğün tekrar eden mısrası, hem ritmik bir ahenk sağlar hem de yurdun önemini pekiştirir; bu yaklaşım, Felekoğlu'nun şiirlerinde gözlenen yurt sevgisi ve toplumsal sorumluluk temasına paralellik gösterir. Böylece, Hüseyin'in bu dörtlüğü, hem estetik bir değer taşır hem de toplumsal ve kültürel bir mesaj iletir. Ayrıca bu dörtlük, dörtlük nazım birimiyle yazılmış olup 11'li hece ölçüsüne dayanmaktadır. Ayrıca bu dörtlükte "Musul liwasında Tılafer eli" ifadesinin aynen tekrarlanması kelime grubu şeklinde rediftir; anlamı pekiştirir ve vurguyu artırır.

Ahşam sebbeh bu donumda yirirem/Men cebellem tēst Ŗgünde olıram/ Uşahlar elinde rısway kalıbam/ Görenlere mēnden ũrēgin kaçar

Derviş Hüseyin'in "Cebelliğ Waktı" adlı şiirinde yer alan bu dörtlükte, kendi zor yaşam koşullarını ve emek mücadelesini anlatır. Gün boyunca taş ocaklarında veya ağır işlerde çalıştığını belirtir ve "cebbel" olarak adlandırılan işçilerin durumunu tasvir eder. Diğer yandan, şiirde işini yaparken kötü ustalardan veya çevreden gördüğü kötü muamelenin etkisi de dile getirilir. Bu durum, hem çalışmanın zorluğunu hem de insan ilişkilerindeki adaletsizliği yansıtır. Şair, emeğinin değerini bilir ama karşılaştığı olumsuzluklar yüzünden çevresinden ve bazen ustalarından haksızlık görür. Söz konusu dörtlük, dört mısralı yapıdadır ve 11 heceli ölçü düzenine sahiptir.

Açmışam pazarda dükkân/ Kumaş çohtur yanımda hem,/ Alanlara mañi yohtı,/ Sebilullah satarım men

Bu dörtlük, Derviş Hüseyin'in "Derwiş Hısyin Wasfıdır" şiirinde geçer. Derviş Hüseyin, yaşamının bir döneminde Telafer'in pazarında kendi dükkânını açmıştır. Bu dükkân, özellikle kumaş ticareti üzerine faaliyet göstermekteydi. Şairin sözlerinde geçen "Kumaş çohtur yanımda hem" ifadesi, dükkânın çeşitli ve bol mal stokuna

sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu şiir parçası, dörtlük nazım birimiyle yazılmış ve 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır.

Din hatrı için kaḥup küfrü wurdular/ Maldan, candan geḥüp hicret kıldılar/Watan için çok balalar wêrdiler/ Muşul liwasında Tılafer eli

Bu dizeler, I. Dünya Savaşı sonrası İngiliz işgaline karşı Telaferlilerin vatan için gösterdiği fedakârlığı ve “Kaçkaç” hareketini simgelemektedir (El-Reşid, 2017: 21). Derviş Hüseyin’in bu dörtlüğünde, inanç, vatan ve fedakârlık temaları ön plana çıkmaktadır. “Din hatrı için kaḥup küfrü wurdular” mısrası, insanların dini değerlerini korumak uğruna gösterdikleri cesareti ve küfre karşı durma kararlılığını ifade eder. “Maldan, candan geḥüp hicret kıldılar” dizesi, bu uğurda hem maddi hem de manevi fedakârlıkların yapıldığını vurgular. “Watan için çok balalar werdiler” ifadesi, vatan sevgisi uğruna yetiştirilen nesillerin önemini ve sürekliliğini dile getirir. Son olarak, “Musul liwasında Tılafer eli” mısrası, tüm bu değerlerin ve fedakârlıkların yaşandığı coğrafi alanı, yani Tılafer’i açıkça gösterir. Bu bağlamda dörtlük, toplumsal bilinç, vatan sevgisi ve dini bağlılık gibi temaları bir araya getirerek hem estetik hem de kültürel bir mesaj iletmektedir. Hüseyin, bu eserinde okuyucuyu geçmişin fedakârlıklarına tanık olmaya davet ederken, aynı zamanda yurt ve toplumsal değerlerin önemini pekiştirmektedir. Ayrıca dörtlüğün bir mısrasında ölçü bozukluğu bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu dörtlükte “-dılar / -diler” eklerinin tekrarı redif oluşturmaktadır ve dizelerde ahengi güçlendirir.

Arı ebdest aldım, tehecüd kıldım /Meḥşer şultanını gördüm bu gece/Bêş yüz kere ḳulhuwallah oḥudum/ Meḥşer şultanını gördüm bu gece

Şair Derviş Hüseyin’in “Maḥşer Sultanını Gördüm Bu Gece” şiirinde geçen bu dörtlük, şiirin önemli bölümlerinden biridir. Derviş Hüseyin’in rüyasında Peygamber Efendimizi görmesini ve bu ilahi tecrübenin ona verdiği manevi ilhamı anlatır. “Arı ebdest aldım, tehecüd kıldım” mısrası, şairin ibadet ve tefekkürle ruhunu arındırdığını, “Bêş yüz kere ḳulhuwallah okudum” ifadesi ise Allah’a olan bağlılığını ve sürekli zikrini gösterir. Tekrarlanan “Meḥşer şultanını gördüm bu gece” mısrası, bu Peygamber Efendimizi görme deneyiminin şairin yaşamında merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgular ve onun tasavvufi ilhamla şiirlerini beslemesini sağlar. Bu

dörtlük, dört dizelik nazım birimiyle yazılmış ve 11 heceli ölçüye göre biçimlendirilmiştir.

Hicēb ettiṃ, baḥamadım Ŗzūne/ Miḥibbetten yaṣlar doldu gözūne/ Yüzüm sürterim ayaḡının toṣuna/ Meḥşer şultanını gördüm bu gece

Herkese malum olduğu üzere, Derviş Hüseyin'in şiirlerinde en belirgin ve tekrar edilen tema Peygamber Efendimiz'e olan sevgi ve övgüdür. Şair, eserlerinde Hz. Muhammed'i hem manevi bir önder hem de ilahi bir rehber olarak tasvir eder ve onun yüceliğini, hayranlık ve saygıyla dile getirir. Bu durum, Derviş Hüseyin'in edebiyatında Peygamber sevgisinin merkezi bir motif olduğunu ortaya koyar. Söz konusu şiir parçası, dörtlük nazım birimiyle yazılmış ve 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Ayrıca bu dörtlükte "Ŗzūne / gözūne / toṣuna" kelimelerinde "-z" sesi ve öncesindeki ünlüyle birlikte "-öz / -göz / -toz" kökleri arasında ses benzerliği bulunduğu için tam kafiye oluşmaktadır. Redif ise "-üne / -una" ekleridir.

‘ülemeleri war orda fetwa wêreller/Şer‘i Muḥemmed'e doḡrı yeriller/ Allah'ın emrine muti' olullar/ Muşul liwasında Tılafer êli/Derwiş Ḥısyin o қатада dururuḡ/ Daim Rabbimize şükür kılıruḡ/ Allah'ın ḥükminde daim yirirüḡ/ Muşul liwasında Tılafer êli

Derviş Hüseyin'in şiirlerinde sadece Peygamber Efendimiz deḡil, Allah sözcüğü de merkezi bir yer tutar. Neredeyse tüm şiirlerinde Allah'a atıflar bulunur; bu da şairin eserlerinin tamamen manevi bir çerçeve içinde şekillendiğini ve ilahi temaların baskın olduğunu gösterir. Böylece Derviş Hüseyin, hem Allah'a hem de Peygamber Efendimiz'e duyduğu derin saygı ve sevgiyi edebî bir şekilde ifade eder. Bu metin, dörtlük yapısında olup hece sayısı bakımından 11'li ölçüyü esas almaktadır. Ayrıca dörtlükte yer alan bir mısra, hece ölçüsüne uygunluk göstermemektedir. Bu dörtlüklerde köklerdeki sınırlı ses benzerliğiyle yarım kafiye oluşurken, "-ler / -lar" çokluk ekleri ile "-uḡ / -üḡ" gibi şahıs ve çekim ekleri tekrar ettiği için redif görevindedir.

Derwiş Ḥısyin ḡefletten ölüm gelir/ Ayaḡlar orraşır eyyekler çalır/ Bir gün ölmeḡimiz ḡalka neşr olır/ Bunda imtiḡene getirttiy bizi

Bu dörtlük, Derviş Hüseyin'in "Siyeet Donını Bize Giydirdi" Şiirinde ifade ettiği temaları yansıtmaktadır. Şiirde, insanın gaflet hâlinde olduğunu, bu gafletin sonunda ölümün ansızın geldiğini dile getirir. Ölüm anında ayakların dolaşması, ellerin çırpınmasıyla insanın çaresizliği anlatılır. Her insanın bir gün öleceği ve bu ölümün halk arasında duyulacağı vurgulanır. Son mısradaki ise dünyanın bir imtihan yeri olduğu belirtilir. Şair, insanlara bu dünyanın geçiçi olduğunu hatırlatarak uyanmalarını, gafletten uzak durmalarını ğtler. Dörtlük Şeklinde düzenlenen bu metin, 11 hece ölçüsü esas alınarak kaleme alınmıştır. Derviş Hüseyin'in bu dörtlüğünde kafiye unsuru, halk Şiiri geleneğine uygun olarak sade ve doğal bir biçimde kurulmuştur. Dizelerin sonunda yer alan "gelir, çalır, olır" fiilleri arasında görülen benzerlikte, "-ır / -ir" geniş zaman eki redif olarak değerlendirilmelidir. Bu ekler çıkarıldığında geriye kalan "gel-, çal-, ol-" köklerinde yalnızca "l" sesi ortaklık göstermektedir. Tek ses benzerliğine dayanan bu uyum ise yarım kafiye niteliğindedir. Şairin bu Şekilde yarım kafiye tercih etmesi, hem söyleyişteki sadeliği koruma hem de Telafer Türkmen ağzının doğal ses özelliklerini yansıtmaya amacıyla açıklanabilir.

Derwiş hişyin bunnar hin oldılar/ Şeri'et hikmini elden saldılar/ Nemrut'tan Fir'un'nan şedid oldılar/ H yolın sed dip egri gideller

Derviş Hüseyin bu Şiirinde toplumda dinî ve ahlkî değerlere sırt çeviren kişileri sert bir dille eleştirir. Şair, bu kişilerin şeriatın yani dinin hükümlerini terk ettiklerini, hak ve adalet ölçüsünden uzaklaştıklarını söyler. Onları zulüm ve kibirleriyle tanınan Nemrut ve Firavun'a benzetir. Böylece, bu insanların Nemrut ile Firavun'dan bile daha gaddar olduklarını ifade eder. Derviş Hüseyin'e göre bu kimseler sadece kendileri yanlış yola sapmakla kalmaz, aynı zamanda halkın da doğru yolu bulmasına engel olurlar. Şair bu dizelerinde hem bir uyarı hem de bir ibret mesajı verir. Şiir, zalimliğe karşı adaletin, inkara karşı imanın, eğriliğe karşı hak yolunun savunulması gerektiğini anlatır. İncelenen dörtlük, dört mısradan oluşmakta ve 11 heceli ölçüye göre kurulmaktadır. Bu dörtlükte "oldılar, saldılar, gideller" gibi kelimelerin sonlarında yer alan "-dılar / -dılar / -eller" ekleri tekrar ettiği için redif oluşturur. Köklerde ise "ol-, sal-, gid-" arasında sınırlı ses benzerliği bulunduğundan

yarım kafiye görülmektedir. Böylece şiirde ahenk, hem redif hem de yarım kafiye ile sağlanmıştır.

**Derwiş Hısyin dünya kimseye kalmaz/ Sanma dünyede gül en orada ağlamaz/
‘aşıklara dünya hiç safa wermez/ Kısaldı damarlar kuvvet kalmadı**

Bu mısra da şair Derviş Hüseyin, damarlarının kısaldığını ve gücünün tükendiğini ifade eder: “Kısaldı Damarlar Kuvvet Kalmadı” yani dünyanın fani olduğunu hatırlatır. “Dünya kimseye kalmaz” sözüyle, insanın mal, makam, güzellik gibi geçici nimetlere güvenmemesi gerektiğini vurgular. “Sanma bu dünyede gül en orada ağlamaz” ifadesi, dünya hayatında rahat yaşayanların ahirette hesap vereceğini, adaletin orada gerçekleşeceğini anlatır. “Âşıklara dünya hiç safa vermez” derken, Allah aşıkıyla yaşayan dervişlerin bu dünyanın geçici zevklerinden tat almadığını belirtir. Son mısra da “Kısaldı damarlar, kuvvet kalmadı” diyerek insan ömrünün tükenişine dikkat çeker. Şair, bu dizelerle insana ölümü, faniliği ve ahiret hazırlığını hatırlatır. Bu metin parçası, dörtlük formunda tertip edilmiş olup 11 hece ölçüsünü temel almaktadır. Ancak ikinci mısrasında ölçü bozukluğu bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu dörtlükte dizelerin sonunda tekrar eden “-maz / -mez” olumsuzluk eki redif görevindedir. Köklerdeki ses benzerliği sınırlı olduğu için kafiye yarım kafiye niteliğindedir.

**Siyehet donını bizi giydirdiy/ Kerkük’e Erbil’e yittirdiy bizi/ Bağdat ‘asımasının
seyran eylerdü/ Türkistan eline geçirtti bizi**

Derviş Hüseyin başka bir dörtlüğünde, hem fizikî hem de manevî bir yolculuğu anlatmaktadır. Şair, kaderin veya ilahî takdirin onu çeşitli şehirlere sürüklediğini ifade ederek, yaşamın bir seyahat gibi olduğunu vurgular. Kerkük, Erbil ve Bağdat gibi şehirler hem coğrafi bir yolculuğun, hem de sosyal ve kültürel deneyimlerin göstergesidir. Türkistan’a ulaşması ise, tasavvufî olgunlaşmayı ve manevî bir yükselişi simgeler. Bu dörtlükte gurbet, arayış, manevî yolculuk ve tasavvufî olgunlaşma temaları iç içe geçerek, şairin hem dünyayı hem de insanın içsel yolculuğunu değerlendirdiğini ortaya koyar. Söz konusu dörtlük, nazım biçimi itibarıyla dörtlük olup 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

**Derwiş Hısyin mecnun olan./ Dur hey yollarda kalan./ Şıratın köprüsünü
kuran./ Sene dehil oldım Allah**

Derviş Hüseyin bu dörtlüğünde Mecnun figürünü kullanarak ilahî aşk ve teslimiyet temasını işler. Şair, kendisini veya bir müridi, dünyevi kaygılardan uzak, aşk ve bağlılık içinde bir kişi olarak tanımlar. Yol üzerinde kalmak, yani “Dur hey yollarda kalan” ifadesiyle hak yolunda karşılaşılan engeller ve sabır gerektiren durumlar anlatılır. “Sıratın köprüsünü kuran” ifadesiyle iman ve ibadet yolundaki sınavları aşan, Allah’a yönelen kişi betimlenir. Son mısrada “Sene dehil oldım Allah” diyerek şair, kendini tamamen Allah’a teslim ettiğini ve dünyaya bağlanmadığını vurgular. Bu dörtlük, Mecnun’un aşkı üzerinden tasavvufî bir metafor sunar ve şairin Allah’a duyduğu aşk ile dünyevi bağlardan kopma durumunu ortaya koyar. Söz konusu metin, dörtlük nazım birimine sahip olup hece ölçüsü bakımından 8’li yapıdadır. Bu dörtlükte dizelerin sonlarında yer alan “olan, kalan, kuran” kelimelerinde ortak olarak bulunan “-an” eki rediftir. Kökler arasında (“ol-, kal-, kur-”) ise yalnızca sınırlı ses benzerliği bulunduğundan yarım kafiye oluşmaktadır.

Giwil aklı yohtı, bendim almassay/ Hele hesret çekmeğ can wèrendedi/ Bu yorulmaz fi‘li elden salmassay/ Hele hesret çekmeğ can wèrendedi

Derviş Hüseyin bu dörtlüğünde, gönül ve aşkın doğasını işler. “Giwil” yani gönül, âşıkların en çok kullandığı kelime olarak, duyguların merkezi ve aşkın sembolü hâline gelmiştir. Şair, gönül aklı olmadan yaşamanın zorluğunu ve aşkın insanı nasıl etkilediğini ifade eder. Hasret çekmenin canı yorduğunu ve duygusal acının yoğunluğunu vurgular. Bitmek bilmeyen aşk ve sevgi işlevinin ellerden bırakılmadığını belirterek, aşkın yorulmaz ve sürekli doğasını ortaya koyar. Dörtlük, gönül acısı, hasret ve aşkın insan üzerindeki derin etkilerini, yoğun ve sürekli bir duygusal deneyim olarak okuyucuya aktarır. İncelenen parça, dörtlük yapıda olup 11’li hece düzenine uygun biçimde oluşturulmuştur.

‘izrail tutubam barmahtan sıhar/ Ah ile feryadı ürekler yıhar/ Gözlerinnen katra katra yaş ahar/ Hele hesret çekmeğ can wèrendedi

Derviş Hüseyin bu dörtlüğünde, ölüm, ayrılık ve hasret duygusunu işler. “Hasret” kelimesi, âşıkların ve dervişlerin en çok kullandığı bir sözcük olarak, ayrılık ve özlemin sembolü hâline gelmiştir. Şair, Azrail’in insanı parmaklarından yakar gibi almasını betimleyerek ölümün kaçınılmazlığını gösterir, feryat ve ahların kalpleri yıktığını ifade eder. Gözlerden katra katra akan yaşlarla, özlem ve acının somut hâli

anlatılır. Son mısra da ise hasret çekmenin insanın canını nasıl etkilediği vurgulanarak, aşkın, özlemin ve ölümün bir arada yarattığı derin duygusal yoğunluk okuyucuya aktarılır. Söz konusu şiir parçası, dörtlük nazım birimiyle yazılmış ve 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Bu dörtlükte "sıhar, yıhar, ahar" kelimelerinde kökler arasında yalnızca sınırlı ses benzerliği bulunduğundan yarım kafiye oluşmaktadır. Ayrıca bu kelimelerde yer alan "-ar" geniş zaman eki tekrar ettiği için redif olarak değerlendirilir. Böylece şiirde ahenk, yarım kafiye ile birlikte redif kullanımıyla sağlanmıştır.

Fitniy uyattılar, başın kaldırdı/ Bizi bu ataşa yandırma ya rab/ Birinen behrini tamamam aldı/ Bizi bu ataşa yandırma ya rab

Derviş Hüseyin'in şiirlerinde "ataş" kelimesi mecazî olarak cehennem, azap ve sıkıntı anlamında kullanılır. Bu kullanım, şairin tasavvufî ve ahlakî bakış açısıyla doğrudan bağlantılıdır; dünyadaki fitne, zulüm ve kötülükler, manevî veya metaforik olarak "ateş" şeklinde tasvir edilir. Bu bağlamda "ataş" hem manevî azabı hem de toplumsal karışıklık ve kaosu simgeler. Şair, bu kelimeyle okuyucuda hem korku hem de ders çıkarma duygusu uyandırmayı amaçlar. Bu dörtlük, dört dizelik bir yapı arz etmekte ve 11 heceli ölçüye bağlı kalmaktadır.

Neden bacım bugün yanıma geldi./ Bu gemli giwlime fırkatı saldı./ Babamnan yadigar sen miye kaldı./ Hoş geldi yanıma sen nazlı bacım.

Derviş Hüseyin'in bu dörtlüğü, babasının vefatından sonra nazlı süt bacısının ziyaretini konu alır. Şair, bacısının gelişiyi hem hüznü hem de sıcak bir karşılaşma hissi yaşar; "Bu gemli giwlime fırkatı saldı" dizesi, kardeşin gelişiyi ortaya çıkan duygusal rahatlamayı ve huzuru ifade eder. "Babamnan yadigar sen miye kaldı" dizesi, bacısının şairin babasından yadigar bir yakınlık ve bağlılık taşıdığını gösterir. Son dize olan "Hoş geldi yanıma sen nazlı bacım" ise sevinç ve yakınlık duygusunu pekiştirir. Bu dörtlük, Türkmen kültüründe aile bağlarının ve kardeş sevgisinin önemini vurgular; vefat ve yas temasını bireysel duygularla toplumsal değerlerin birleşimi olarak işler. İncelenen metin, dörtlük formunda olup 11 hece esasına göre düzenlenmiştir. Bu dörtlükte dizelerin sonlarında yer alan "geldi, saldı, kaldı" kelimelerinde ortak olarak bulunan "-di / -dı" eki çekim eki olup rediftir. Kökler

arasında ise “gel-, sal-, kal-” fiilleri arasında yalnızca sınırlı ses benzerliği bulunduğundan yarım kafiye oluşmaktadır.

Ewwel geçen günner kıtlu günimiş/ Gözlerimin fârkı gitmiş azalmış/ Ayahlarım titrer bilim boşalmış/ Kısaldı damarlar kuwat kalmadı

Derviş Hüseyin’in “Kısaldı damarlar kuwat kalmadı” adlı şiirinde, şair geçmişteki güçlü günlerini hatırlayarak yaşadığı zamanın ve deneyimlerin etkisiyle bedensel ve ruhsal enerjisinin azaldığını dile getirir. Dörtlük boyunca şair, eski günlerinin canlılığını ve gücünü özlerken, gözlerindeki parlaklığın azalması, bacaklarının titremesi ve bilgi ile kudretinin eksilmesi gibi imgelerle yaşlanma ve güç kaybını ifade eder. Son mısra da geçen “Kısaldı damarlar kuwat kalmadı” ifadesi, hem fiziksel hem de ruhsal çöküşün doruk noktasını ortaya koyar. Bu dörtlük, hece ölçüsü ve ritmik yapısıyla, okuyucuda geçmişe duyulan özlem ve zamanın getirdiği çaresizlik duygusunu etkili biçimde yansıtır; aynı zamanda şairin sözlü edebiyat geleneğinde günlük yaşam deneyimi, toplumsal gözlem ve duygusal yoğunlukla ustaca harmanlanmış anlatımını gösterir. İncelenen metin, dörtlük formunda olup 11 hece esasına göre düzenlenmiştir.

Bu canımı yandırdıysay/ Gene illahlah söylerem/Canımı usandırdıysay/Gene illahlah söylerem/Fësiğlere dōgdürdiysey/Emir ëylip sügdürdisey/İlden ile sürdürdüysey/Gene illahlah söylerem/Géceler yuğumu alsay/Mëni dertten derde salsay/Halk içinde rısway kılsay/Gene illahlah söylerem

Derviş Hüseyin’in bu şiiri, dörtlük nazım birimiyle yazılmış olup Halk edebiyatı özelliklerini taşımaktadır. Şiirde mısralar genel olarak 8’li hece ölçüsü esasına göre kurulmuştur. Telafer Türkmen ağzının etkisiyle bazı söyleyiş farklılıkları görülse de ölçü düzeni büyük ölçüde korunmaktadır. Tema bakımından şiirde sabır, kader karşısında teslimiyet ve yaşanan sıkıntılara rağmen direnç gösterme duygusu ön plandadır. “Gene illahlah söylerem” nakaratı ise hem ritmi güçlendirmekte hem de şiirin ana fikrini vurgulamaktadır. Bu şiirde her bendin sonunda “Gene illahlah söylerem” ifadesinin aynen tekrar edilmesi redif oluşturur ve anlamı pekiştirerek ahengi güçlendirir. Dizelerde yer alan “yandırdıysay, usandırdıysay, dōgdürdiysey, sügdürdisey, sürdürdüysey, alsay, salsay, kılsay” gibi ifadelerde ise ortak olan “-say / -sey” şart eki tekrar eden bir yapı olarak redif kapsamında değerlendirilir. Kökler

arasında tam bir ses örtüşmesi bulunmadığından kafiye zayıf düzeydedir ve yarım kafiye özelliği göstermektedir.

Bağrım bâşın êtsey yara/Çiger olsa para para/Mêni çektiirdiysey dara/Gene illahlah söylerem

Derviş Hüseyin'in bu dörtlüğü, dörtlük nazım birimiyle kurulmuş olup halk şiiri geleneğinin belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Şiirde hece ölçüsü genel olarak dengeli bir yapı arz etmektedir. Tema bakımından dörtlükte derin bir acı, içsel sıkıntı ve buna rağmen gösterilen sabır ve teslimiyet duygusu ön plana çıkmaktadır. "yara, para, dara" kelimeleri arasındaki ses benzerliği zengin kafiye, "Gene illahlah söylerem" ifadesi ise tekrarlandığı için rediftir. Bu yapı, şiirde hem anlamı hem de ahengi güçlendirmektedir.

Derviş Hüseyin Şiirlerinden Bazı Ses ve Şekil Bilgisi İncelemesi

Ünlüler : Derviş Hüseyin'in şiirleri incelendiğinde, Telafer Türkmen Türkçesine özgü ek ünlüler belirgin olarak görülmektedir. Standart Türkiye Türkçesindeki 8 ünlüye ek olarak, Hüseyin'in şiirlerinde dört farklı ek ünlü dikkat çekmektedir. Bu ek ünlüler, uzun (ā) a, uzun (ē) e, kapalı (è) e ve uzun (ō) o olarak kendini göstermektedir.

‘ārsız “arsız”, mubārık “mübarek” camālın “cemalın”, hicēb “hicap”, Ōzüne “özüne, kendisine”, mēni “beni”, dēli “deli”, cigērim “ciğerim”, fēhiş “fahiş”, ēdip “edip” egri gideller, dost ēline “eline” geçērem “geçerim”, safa wērmez “vermez”, bu gēce “gece”, men cebellem tēşt Ōgünde “önünde”.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, Telafer Türkmen Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulması aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir:

giwil aklı yohıtı “yoktur”, bendim almasay, dünyede yohıtır “yoktur” duşmanım, daim rabbimize şükür kılıruğ “kılarız”, allah'ın hükminde daim yirirüg “yürürüz”, bu kıollarım çıplak bu üzüm tozlı “tozlu”, men cebellem tēşt Ōgünde olıram “olurum”, bağdat ‘asımasın seyran ēylerdüh “eylerdik”, kûdrete mayın içtüg “içtik” kanduğ “kandık”, warup medresiye ‘ilim almaduğ “almadık”, haq yolın “yolun” sed ēdip egri gideller

Kalınlık-İncelik Uyumunun Görülmesi: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, Telafer Türkmen Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir:

hele **hesret** "hasret" çekmeğ can wêrendedi, **hicēb** "hicap" êttim, baḥamadım Ōzüne, se'etliḥ "saatlik", şeri'et "şeriat" ḥikmini elden saldıllar, bizi bu **ataşa** "ateşe" yandırma ya rab, bu ruḥ **amanata** "emanet" cesede kalmaz, **acal** "ecel" kerweni gelende, **meḥşer** "mahşer" sultanını gördüm bu gece, camalın "cemalın", aşmarlı **bahçalar** "bahçeler" kimi, **zalım** "zalim" dertlilere **dermen** "derman" bulur, çiger olsa **para para** "pare pare".

Ünlü Değişmeleri: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, Telafer Türkmen Türkçesinde ünlü değişimleri hadisesi aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir:

a > i miye "bana", e > i siyeḥet "seyahat", u > ı donını "donunu, elbisesini", a > e dünya "dünya", fesik "fasık", i > ı zalım "zalim", ü > i yirirem "yürürüm", ö > i giwil "gönül", i > ü geḥüp "geçmiş", ü > i derwiş ḥiseyin "derviş hüseyin", u > ı olıram "olurum", u > ı doḡrı "doḡru", ü > e yeriller "yürürler", ö > ü ümrüm "ömrüm", a > e ḥedisini "hadisini", u > ı tozlı "tozlu", e > a salam "selam", a > e deḫil "dahil", u > ı oldım "oldum", ı > u warup "varıp", e > ı Tılafer "telafer", u > i miḫibbetten "muhabbetten", ü > ö güzel "güzel", i > ü üçün "için", i > ü içtüğ "içtik", ı > u kanduğ "kandık", a > ı aḡlıya aḡlıya, i > ü eylerduḫ "eylerdik", a > e ebdest "abdest", geḫletten "gafletten".

Ünlü Düşmesi: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, Telafer Türkmen Türkçesinde ünlü düşmesi hadisesi aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

‘ülemeleri war **orda** "orada" fetwa wêreller, caḫıllara wêrrem "veririm" salam, beş se'etliḥ yolda giwil **yapallar** "yaparlar", ekin ekip güzel ḫaḫka **tapallar** "taparlar", ḫalal kesp **eyleller** "eylerler", ḫalal **yiyyeller** "yerler", allah'ın emrine muti' **olullar** "olurlar"

Ünsüzler: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakılarak yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, şiirlerde kullanılan ünsüzler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: **b, c, ç, d, g, ğ, ḫ, k, q, l, m, n, p, r, s, ş, t, w, y, z, ‘**. Bu ünsüzler, Hüseyin'in şiirlerinde hem

kelime yapısını hem de fonetik özellikleri yansıtarak Telafer Türkmen Türkçesinin kendine özgü ses yapısını göstermektedir.

b – bizden, balalar – dudak ünsüzü; c – can – Türkçede yumuşak damak sesi; ç – çohtu, çok – patlayıcı ünsüz; d – din, daim – diş ünsüzü; g – gëçüp, giwil – yumuşak damak ünsüzü; ğ – yirirüg – gırtlaksı g sesi; h – haqqa, halal – arapça kökenli kalın h; k – küfrü, kesp – sert damak ünsüzü; k – kaḥup, kıldılar, qadada – kalın k (q) sesi; l – liwasında, halal – dil ucu ünsüzü; m – mihman, Muḥemmed – dudak ünsüzü; n – nanı, ni^çmeti – geniz ünsüzü; p – tapallar – patlayıcı dudak ünsüzü; r – sorursay, rabbimize – titreşimli ünsüz; s – sorursay, se^çetliḥ – ince s sesi; ş – şabr – Arapça ص sesi; ş – şükür, şer^çi – diş-damak ünsüzü; t – Tılafer, tapallar – diş ünsüzü; w – watan, wêrdiler, wurdular – Telafer ağzında v yerine kullanılır; y – yolda, yiyeller, yirirüg – yarı ünlü; z – bizden, rabbimize – diş ünsüzü; ‘ – ‘ülemeleri, ni^çmeti, şer^çi – Arapça ع (ayn) sesi.

Ünsüz Düşmesi: Derviş Hüseyin’in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, ünsüz düşmesi olayları aşağıdaki gibi görülmektedir:

ayağın tozuna **üzümüz** “**yüzümüz**” sürttüğ, ah ile feryadı **ürekler** “**yürekler**” yıḥar, cahıllara **wêrrem** “**veririm**” salam, ayaḥlar **orraşır** “**uğraşır**” eyyekler çalır, ekin ekip güzel haqqa **tapallar** “**taparlar**”, halal kesp **ëyleller** “**eylerler**”, halal **yyiyeller** “**yerler**”, allah’ın emrine muti^ç **olullar** “**olurlar**”, Din hatırı üçün **kaḥup** “**kalkıp**” küfrü wurdular, ayağın tozuna **üzümüz** “**yüzümüz**” sürttüğ, Derwiş ḥısyin bunnar **ḥain** “**hayın**” oldılar

Ünsüz İkizleşmesi: Derviş Hüseyin’in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde elde edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

aḥşam **sebbeḥ** “**sabah**” bu donumda yirirem, ayaḥlar **orraşır** “**uğraşır**”, eyyekler “**iyekler, çeneler**” çalır, ekin ekip güzel haqqa **tapallar** “**taparlar**”, halal kesp **ëyleller** “**eylerler**”, halal yiyeller, allah’ın emrine muti^ç **olullar** “**olurlar**”

Ünsüz Değişmeleri: Derviş Hüseyin’in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, ünsüz değişmeleri hadiseleri de belirgin şekilde görülmektedir. Şiirlerden elde edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

t>d dırnağının “tırnağının”, b>n men “ben”, ğ>g eger “eğer”, v>w liwasında “livasında”, uz>uğ dururuğ “dururuz”, k>h oğudum “okudum”, baḥamadım “bakmadım”, g>k kimi “gibi”, k>h aḥşam “akşam”, h>ḥ sebbeḥ “sabah”, siyeḥet “seyahet”, ñ>y giydirdiy “giydirdin”, d>n elinnen “elinden” k>ğ alduğ “aldık”, ñ>y geçirttiy “geçirtin”, ç>ş iştım “içtim”, n>g ögünde “önünde”, l>ḥ kaḥup “kalkıp”, l>n bunnar “bunlar” oldılar, se‘etliḥ “saatlik”, k>ğ içtüğ “içtik” kaḋuğ “kandık”, ayaḥlar orraşır “uğraşır”, üz>üğ yirirüğ “yürürüz”. yirirüğ “yürürüz”, dururuğ “dururuz”.

İlerleyici Benzeşme: Derviş Hüseyin’in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, ilerleyici benzeşme (ünsüzlerin veya ünlülerin birbirine doğru benzeşmesi) hadiseleri de belirgin şekilde görülmektedir. Şiirlerden elde edilen örnekler aşağıdaki gibidir:

ler>ner günner “günler”, lar>nar bunnar “bunlar”, wërrem “veririm”, orraşır “uğraşır”, den>nen gözlerinnen “gözlerinden”, elinnen “elinden”, fir‘un‘nan “firavundan”, babamnan “babamdan”, yapallar “yaparlar”, tapallar “taparlar”, èyleller “eylerler”, yiyeller “yerler”, olullar “olurlar”

Hâl Ekleri: Derviş Hüseyin’in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, isimlere gelen hâl ekleri belirgin şekilde görülmektedir. Şiirlerden elde edilen hâl ekleri örnekleri aşağıdaki gibidir.

musul liwasında tılafer èli “eli”, her bir meclise geçirttiy bizi, görenlere mēnden “benden” üreğin kaçır, fitniy “fitneyi” uyattılar, başın kıldırdı, musul liwasında “livasında” tılafer èli, bēş se‘etliḥ yolda giwil yapallar, allah’ın ḥükminde daim yirirüğ, bu ruḥ amanata “emanete” cesede kalmaz, küdrete “küdrete” mayın içtüğ kaḋuğ, maldan, candan geçüp hicret kıldılar, eger bizden beledimiz şorursay, neden bacım bugün yanıma geldiy, gözlerinnen “gözlerinden” kıtra kıtra yaş aḥar, allah’ın emrine muti‘ olullar, gözlerimin fıraḳa gitti azalmış, yüzüm sürterim ayağının tozuna, müşrik ifriginnen “balon ile” rab nuru sönmez, dünya ziyinetinnen “ziynet, süsü ile” hiçbir şey olmaz, bu cigërim ‘aşık oduna yandı, kerkük’e erbil’e yitirdi bizi, sabır ile ataram men, derwiş ḥısyin ḡefletten “gaflet ile” ölüm gelir. nemrut‘tan fir‘un‘nan “firavundan” şedid oldılar.

İyelik Ekleri: Derviş Hüseyin'in şiirleri üzerinden yapılan Telafer Türkmen Türkçesi incelemesinde, isimlere gelen iyelik ekleri belirgin şekilde görülmektedir. Şiirlerden elde edilen iyelik ekleri örnekleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

derdim rabba açaram men, fesik **zalım** “**zalim**” münefikten, bu **cigërim** “**ciğerim**” aşık oduna yandı, **yüzüm** sürterim ayağının **tozuna**, sıratın **köprüsünü** kıran, eger bizden **beledimiz** “**şehrimiz**” şorursay, bir gün **ölmeğimiz** “**ölmeğimiz**” halka neşir olur, daim rabbimize şükür kılıruğ, ayağın **tozuna** **üzümüz** “**yüzümüz**” sürttüğ, **‘ülemeleri** “**ülameleri**” war orda fetwa wêreller, derwiş hisyin **‘ümrüm** “**ömrüm**” ebeden kalmaz, **dertilere** dermen bulur, fitniy uyattılar, **başın** kaldırdı

Geniş Zaman : Derviş Hüseyin'in şiirlerinde geniş zaman kullanımı, hem anlam hem de ağız özellikleri bakımından dikkat çeker. Şair, Telafer Türkmen Türkçesinin özelliklerini yansıtarak geniş zaman çekimlerini sıkça kullanır.

Geçerem “**geçerim**” men, **açaram** “**açarım**” men. **wêrem** “**veririm**”, **yapallar** “**yaparlar**”, **tapallar** “**taparlar**”, **êyleller** “**eylerler**”, **iyeller** “**yerler**”, **muti^c olullar** “**olurlar**”, **sürterim** “**sürterim**”, **satarım**, **yirirem** “**yürürüm**”, **şorursay** “**şorursan**”, **kalmaz**, **ağlamaz**, **sönmez**, **şükür kılıruğ** “**şükür kılarız**”, **ölüm gelir**, **yirirüğ** “**yürürüz**”, **dururuğ** “**dururuz**”.

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Derviş Hüseyin'in şiirlerine bakıldığında, öğrenilen geçmiş zaman eklerinin iki farklı biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Telafer Türkmen Türkçesinin belirgin dil özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

giymiş başına taç olur, gözlerimin fırağa gitti **azalmış**, **oğumamış** ‘elim itirdiy bizi, çirkin don üstümde **olubam** “**olumuşum**” dëli, ‘izrail **tutubam** “**tutmuşum**” barmahtan sıhar, **warup** “**varmış**” medresiye ‘ilim almaduğ, gözlerimin fırağa gitti **azalmış**

Görülen Geçmiş Zaman : Bir kadeh **wêrdiler** “**verdiler**”, **nüş êttim** “**ettim**”, **ıştim** “**ıçtim**”, **uyandım** uyğudan, gözlerim **açtım**, gözlerimin fırağa gitti **azalmış**, babamnan yadigar sen miye **kaldıy** “**kaldın**”, **küdrete** mayın **ıçtığ** “**ıçtik**” **kandüğ** “**kandık**”, bir meşrebe **wêrdi** “**verdi**” elinnen **alduğ** “**aldık**”, **warup** medresiye ‘ilim **almaduğ** “**almadık**”, ‘ârsız, mubârik resul’un camalın **gördüğ** “**gördük**”, **oğumamış**

‘elim **itirdiy** “yitirdin, **kayboldun**” bizi, neden bacım bugün yanıma **geldiy** “**geldin**”, bu gemli giwlime fırkatı **saldıy** “**saldın**”. çoşkun deryalara **çewirdiy** “**çevirdin**” bizi, bağdat ‘asımasın seyran **eylerdüh** “eylerdik”, **wurdular** “vurdular”, **kıldılar** “kıldılar”, **wèrdiler** “verdiler”, **sürttüğ** “sürttük”

Şart Kipi : Derviş Hüseyin’in şiirlerinde şart kipi genellikle -sa / -se ekleriyle kurulmaktadır. Bu ekler fiillere koşul anlamı katar ve şiirlerde çoğunlukla tekrar edilen bir yapı olarak kullanılır.

géceler yuħumu **alsay** “**alsan**”, mēni dertten derde **salsay** “**salsan**”, halk içinde rısway **kılsay** “**kılsan**”, **dōğdürdiyse** “**dövdürdiysen**” **sügdürdiyse** “**sövdürdiysen**”, **sürdürdiyse** “**sürdürdiysen**”

Fiil Cümleleri : Eger bizden beledimiz **şorursay** “eğer bizden şehrimizi sorursan”, maldan, candan geçüp **hicret kıldılar** “maldan candan geçip hicret kıldılar, derwiş hişyin o kaṭada **dururuğ** “derviş hüseyin o ilçede dururuz”, arı ebdest aldım, **tehecüd kıldım** “arı abdest aldım tehecüd kıldım”, sağında solunda enbiye **durur** “sağında solunda enbiye dururur”, dırnağının ucu gün kimi **parlar** “tırnağının ucu gün gibi parlar”.

İsim Cümleleri : **çoḫ dertliyem**, neçarem men “çok dertliyem neçarem ben”, bahar mizneleri **kimiyem** “bahar yağışı gibiyim”, sözüm cavahir **daşıdır** “sözcüm cevhar taşıdır”, cahıllardan **bizerem** men “cahillerden bizarem ben”, bu kollarım çıplak bu üzüm **tozlı** “bu kollarım çıplak bu yüzüm tozlu”, benne güçlü fehiş ma‘lan **insafsız** “duvar ustası güçlü fahiş patron insafsız”.

Kurallı Cümleler : bu canımı **yandırdıysay** “bu canımı yandırdıysan”, mēni dertten derde **salsay** “beni dertten derde salsan”, din ḥaṭrı üçün kaḥup küfrü **wurdular** “din için küfrü vurdular”, şer‘i muḥemmed’e **doğrı yeriller** “muhammed’in şeriatına doğru yürürler”, beş yüz kere kulhuwallah **oḥudum** “beş yüz kere kulhuvallaha süresini okudum”.

Devrik Cümleler : çirkin don üstümde olubam dēli “çirkin elbise üzerimde olmuşum deli”, itirdim namusum ḳalıbam ‘arsız “yitirdim namusum kalmışım arsız”, cahıllara wèrrem salam “cahillere veririm selam”, ewliye sünnetidir hem “evliya

sünnettir hem”, dünyede yohtır duşmanım “dünyada yoktur duşmanım”, ciğer olsa para para “ciğer olsa pare pare”.

Cümle Öğeleri

Yüklem : yüzüm sürterim ayağının tozuna, meşşer şultanını **gördüm** bu gece, sağında solunda enbiye **durur**, hülle don **giymiş** başına **taç olur**, dırnağının ucu gün kimi **parlar**, meşşer şultanını **gördüm** bu gece.

Özne: nurdan bardağlar var, **kevter** içilir, sağında solunda **enbiye** durur, **ürek** dalgalandı **ceset** oynadı, **bu cigërim** ‘aşık oduna yandı, fëşikler çatlasa **bu dilim** durmaz, bir gün **ölmeğimiz** halka neşr olur.

Nesne (Belirtli Nesne): çoğ **nani**, ni‘meti, mihman şorarlar, **meşşer şultanını** gördüm bu gece, **siyehe** donını bize giydirdiy, **küdrete mayını** biz içtüg kandağ, **resul’un hedisini** alır, **bu canımı** yandırdıysay.

Nesne (Belirsiz Nesne): derwiş hisyin **dalğa** wërir, **gene illahlah** söylerem, çirkin don üstümde olubam **dëli**, **bir kadeh** wërdiler, nüş ëttim, içtim, **arı ebdest** aldım, **tehecüd** kıldım, Bëş yüz kere **kulhuwallah** oğudum.

Yer Tamamlayıcısı: sağında solunda enbiye durur, **uşağlar elinde** rısway kalıbam, **türkistan ëline** geçirttiy bizi, **dertlilere** dermen bulur, mēni çekirtirdyse **dara**, **kerkük’e erbil’e** yittirdiy bizi

Zarf Tümleç : **ağlıya ağlıya** gözden de olduğ, **müşrik ifriginnen** rab nuru sönmez, **bir gün** ölmeğimiz halka neşr olur, **görmedüğüm yire** ismim dolandı, dırnağının ucu gün kimi parlar.

Yapım Ekleri : **İsimden İsim Yapan** : bëş **se‘etli**h “saatlik” yolda giwil yapallar, çoğ “dertliyem”, neçarem men, “aşmarlı” bahçalar kimi, benne **güçlü** fëhiş ma‘lan **insafsız**, itirdim namusum kalıbam **‘ärsız**, ayağlarım yalın işim **iştahsız**.

Fiilden İsim Yapan: uyandım **uyhudan**, gözlerim açtım, halka va‘iz **ëdici** ëttirdiy bizi, derwiş hisyin gefletten **ölüm** gelir, **bişmiş** vërip geçerim men, derwiş hisyin **dalğa** wërir,

Fiilden Fiil Yapan: kerkük’e erbil’e **yittirdiy** bizi türkistan ëline **gëçirttiy** bizi oğumamış ‘elim **ittirdiy** bizi çoşkun deryalara **çëwirttiy** bizi, görmedüğüm yire ismim **dolandı**, ħuri gulmen durur, hülle **biçilir**, nurdan bardağlar var, kevter **içilir**,

ayağlar orraşır “uğraşır” eyyekler çalır, bu canımı yandırdıysay, bu canımı usandırdıysay fēsiklere dōğdürdiysey emir ēylip süğdürdiysey ilden ile sürdürdüysey mēni çektirdiysey dara

İsimden Fiil Yapan : ürek dalğalandı ceset oynadı

Belirtili ve Belirsiz İsim Tamlamaları : allah’ın emrine muti^ç olullar, bu zıندانın kapisına, yüzüm sürterim ayağının tozuna, dırnağının ucu gün kimi parlar, zümrütten tahtın üstüne oturur. resul’un hedisini alır, türkistan éline geçirttiyi bizi, dost éline geçerem men.

Şiirlerinden Örnekler

“WATAN” Eger bizden beledimiz şorursay Muşul liwasında Tılafer éli Çoh nanı, nı^çmeti, mihman şorarlal Muşul liwasında Tılafer éli Din ha^çatrı üçün ka^çhup küfrü wurdular Maldan, candan geçüp hicret kıldılar Watan üçün çok balalar wêrdiler Muşul liwasında Tılafer éli Bêş se^çetli^ç yolda giwil yapallar Ekin ekip gözêl ha^çakka tapallar Halal kesp éyleller, halal yiyeller Muşul liwasında Tılafer éli Çülemeleri war orda fetwa wêreller Şer^çi Muhammed’e doğrı yeriller Allah’ın emrine muti^ç olullar Muşul liwasında Tılafer éli Derwiş Hısyin o ka^çada dururuğ Daim Rabbimize şükür kılrug Allah’ın hükminde daim yirirug Muşul liwasında Tılafer éli	MEHŞER SULTANINI GÖRDÜM BU GÊCE” Arı ebdest aldım, tehecüd kıldım Mehşer şultanını gördüm bu gece Bêş yüz kere kılhuwallah oğudum Mehşer şultanını gördüm bu gece Hicêb éttim, ba^çamadım ōzüne Mihibbetten yaşlar doldu gözüne Yüzüm sürterim ayağının tozuna Mehşer şultanını gördüm bu gece Sağında solunda enbiye durur Hülle don giymiş başına taç olur Dirnağının ucu gün kimi parlar Mehşer şultanını gördüm bu gece Zümrütten tahtın üstüne oturur Huri gulmen durur, hülle biçilir Nurdan bardağlar var, kevter içilir Mehşer şultanını gördüm bu gece Bir kadeh wêrdiler, nüş éttim, iştım Uyandım uy^çudan, gözlerim açtım Men Derwiş Hısyin, derya kimi coştım Mehşer şultanını gördüm bu gece	GENEİLLAHLAHSÖYLEREM” Bu canımı yandırdıysay Gene illahlah söylerem Canımı usandırdıysay Gene illahlah söylerem Fēsiklere dōğdürdiysey Emir ēylip süğdürdiysey İlden ile sürdürdüysey Gene illahlah söylerem Géceler yu^çumu alsay Mēni dertten derde salsay Halk içinde rısway kılsay Gene illahlah söylerem Bağrim başın étsey yara Çiger olsa para para Mēni çektirdiysey dara Gene illahlah söylerem Eger dērim soydurduysay Bana halim bildirdiysey Her ‘azapta öldürdüysey Gene illahlah söylerim Gōzümden olsun kan ravan Tek yanımda sen ol mihman Kana yerde wêrsem can Gene illahlah söylerem Budur derviş Hısn’ın hali Nilerim mülk ile malı Dağıttırsay ‘azalarını Gene illahlah söylerem
---	---	--

"CEBELLİĞ WAQTİ" <i>Bu kollarım çıplak bu üzüm tozlu Görenlere menden ürëgin kaçar Çirkin don üstümde olubam dëli Görenlere menden ürëgin kaçar Ağşam sebbeh bu donumda yirirem Men cebellem têtş Õ günde olıram Uşahlar elinde rısway kalıbam Görenlere menden ürëgin kaçar Benne güçlü fêhiş ma'lan insafsız İtirdim namusum kalıbam 'ársız Ayahlarım yalın işim iştahsız Görenlere menden ürëgin kaçar Derwiş Hısyin 'ümrum ebeden kalmaz Dünye zıynetinnen hiçbir şey olmaz Bu ruh amanata cesede kalmaz Görenlere menden ürëgin kaçar</i>	"SİYEĞET DONINI BİZE GİYDİRDİ" <i>Siyehet donını bize giydirdiy Kerkük'e Erbil'e yittirdiy bizi Bağdat 'asımasın seyran eylerdüğ Türkistan éline geçirttiy bizi Küdrete mayını biz içtüğ kandığ Ağlya ağlya gözden de olduğ Warup medresiye 'ilim almaduğ Oğumamış 'elim ittirdiy bizi Ürek dalğalandı ceset oynadı Bu cigërim 'aşık oduna yandı Görmedüğüm yire ismim dolandı Her bir meclislere geçirttiy bizi Mubârık Resul'un camâlin gördüğ Ayağın tozuna üzümüz sürttüğ Bir meşrebe wërdi elinnen alduğ Çoşkun deryalara çëwirttiy bizi Allah'ın wërgisin kul çëwiremmez Müşrik ifriginnen rab nuru sönmez Fësikler çatlasa bu dilim durmaz Halka va'iz edici ettirdiy bizi Derwiş Hısyin gefletten ölüm gelir Ayahlar orraşır eyyekler çalır Bir gün ölmeğimiz halka neşr olur Bunda imtiyhene getirttiy bizi</i>
---	---

Sonuç

Derviş Hüseyin, Telafer'de Irak Türkmen sözlü şiir geleneğinin öncülerindendir. Yaşamı boyunca karşılaştığı ekonomik ve toplumsal zorluklar ile göç deneyimleri, şiirlerine derinlik kazandırmıştır. Eserlerinde günlük yaşamın gerçeklikleri, dinî ve tasavvufî düşünceler, toplumsal dayanışma, öğüt, vatan sevgisi ve ölüm temaları belirgin biçimde işlenmiştir. Şair, çoğunlukla 11'li ve 8'li hece ölçüsünü tercih etmiş; zaman zaman ölçüden saparak duygu ve anlamı biçimsel kuralların önünde tutmuştur. Herhangi bir örgün eğitim almaması, şiirlerinde gözlemlenen doğal ve samimi üslubun oluşmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada seçilen bazı şiirler hem edebî hem de dil bilgisi açısından analiz edilerek Derviş Hüseyin'in üslubu ve dil kullanımı somut örneklerle ortaya konmuştur. Sonuç

itibarıyla, Derviş Hüseyin, edebî üretimi ve kültürel temsili çerçevesinde Türkmen toplumsal hafızasını yansıtan, sonraki kuşakların şiir anlayışını biçimlendiren belirleyici bir şahsiyet olarak değerlendirilir.

KAYNAKÇA

- Benderoğlu Abdüllatif (1989), Irak Türkmen Edebiyatına Bir Bakış, C.1, Bağdat
- Beyat Fazıl Mehdi, Irak'ta Türkmen Edebiyatı Tarihî, TKM Yay, Ümme Basımevi, Bağdat 1984.
- El-Davle, H. (2022). Müzekkezetü A'lâm ve Şahsiyyât Tilâfer ve Divâhîhâ (Cilt 1). Musahesset Enbâ' el-Mosul Matbaası, Musul.
- EL-Reşid, Reşid Abdülkadir(2017). "El-Veciz Vi'it Tarih Telafer". Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.
- EL-Telaferi, Cafer (2012), Mucez Tarih Telafer, Yayınevi yok. Bağdat.
- Et-Telâfer'i Kahtan Abboş 1969, Sevrat Telâfer 1920, Bağdat.
- Hayrettin Rayman, Aşık Sümmanî'nin Hayatı, Edebi şahsiyeti, şiirleri ve şiirlerinin Tahlili, Elazığ 1991. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Karabaş, Dennun. (t.y.). (2025) "Telâfer fi ħadaqât 'uyün eş-ş'a'arâ". Musul: Yayın evi yok, Musul.
- Özen, Ş. Ş. (2021). *Kadırlık'te âdâb ve merâsimler (Eşrefiyye-Rûmîyye)* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı).

İnternet Siteleri:

- Çolakoglu, Rıza. (2025, June 6). İrtical şairi Derviş Hüseyin
<https://www.facebook.com/share/1CTMBS2QxX/?mibextid=wwXlfr>
<https://www.facebook.com/share/1CEcAkExkK/?mibextid=wwXlfr>

“A Glance at the Poems of the Telafer Turkmen Poet Derviş Hüseyin”

Keywords: Oral Literature, Telafer, Derviş Hüseyin, Syllabic Meter, Sufism

Summary

Throughout their history, Iraqi Turkmen have produced numerous poets, among whom poets from Tal Afar hold a particularly significant place. Tal Afar is the district with the highest Turkmen population in Iraq and is one of the largest settlements in Mosul and the wider Middle East. Among the figures who shaped the poetic tradition of this region, Mustafa Nar, Derviş Hüseyin, and Felekoğlu stand out. In particular, Derviş Hüseyin, who emerged after Mustafa Nar, is recognized as an important representative of the Turkmen oral poetic tradition. The economic and social hardships he experienced throughout his life, along with his migration experiences, contributed to the richness of the themes in his poetry. His poems skillfully address themes such as everyday life, social solidarity, religious devotion, and Sufi spirituality. The use of 11-syllable and 8-syllable meter provided a rhythmic structure that facilitated the reception and popularity of his works among the people. The aim of this study is to bring Derviş Hüseyin—who has not received sufficient recognition among Iraqi Turkmen—into the scholarly spotlight and to reveal his central role in the Tal Afar Turkmen oral literary tradition. The study does not limit itself to content analysis; it also includes phonetic and morphological observations regarding Derviş Hüseyin’s language use. Features specific to Tal Afar Turkmen Turkish—such as vowel harmony, vowel narrowing, consonant changes, and local dialectal characteristics—are demonstrated through examples from his poetry. Furthermore, verb conjugations, suffix usage, and local variants of possessive and case markers are analyzed in order to determine the extent to which the poet’s language reflects the regional Turkmen dialect. In this respect, the study combines both literary analysis and linguistic examination within a coherent scholarly framework.

نظرة على أشعار الشاعر التركماني تلغفري درويش حسين

م.م. محمد عبد الغني الياس حسن ال عباس

المديرة العامة لتربية نينوى - وزارة التربية

Mohammedalabbas1992@gmail.com

الكلمات المفتاحية: الأدب الشفهي، تلغفر، درويش حسين، الوزن الهجائي، التصوف

الملخص:

أنجب التركمان في العراق عبر التاريخ عدداً من الشعراء البارزين، وكانت منطقة تلغفر تعد من أبرز المناطق التي احتضنت هذه المواهب الشعرية، نظراً لكونها أحد أكبر قضاء في محافظة نينوى والشرق الأوسط من حيث الكثافة السكانية التركمانية. برز فيها عدد من الشعراء، من أبرزهم مصطفى نار، درويش حسين وفلك اوغلو، ومن بين هؤلاء الشعراء، برز اسم درويش حسين كأحد أبرز الشعراء الشفويين في تلغفر، حيث جاء بعده الشاعر مصطفى نار وفلك اوغلو الذي حافظ أيضاً على التقليد الشعري الشعبي الشفوي دون اللجوء إلى التدوين. تعكس أشعار درويش حسين تجاربه الحياتية المتنوعة، بما في ذلك الصعوبات الاقتصادية والاجتماعية وتجارب الهجرة، إضافة إلى تجسيدها للقيم الاجتماعية مثل التضامن والالتزام الديني والمفاهيم الصوفية. تتميز أشعاره بالالتزام الصارم بالأوزان الشعرية الشعبية التقليدية، مثل الوزن 11 والوزن 8، وهو ما ساهم في انتشارها وقبولها بين أفراد المجتمع. تهدف هذه الدراسة إلى تسليط الضوء على دور درويش حسين كرمز شعري محوري في التراث الشفوي التركماني في تلغفر، وتعزيز تقدير قيمته الثقافية والأدبية التي لم تُقدّر بما يكفي من قبل المجتمع التركماني في العراق. ولم تقتصر الدراسة على تحليل المضمون الأدبي، بل شملت أيضاً رصدًا منهجيًا لسمات لغته من منظور علم الأصوات (الفونتيك) وعلم الصرف (المورفولوجيا). فقد عُرضت خصائص اللهجة التركمانية التلغفريّة مثل انسجام الحركات، وتضيق الحركات، والتغيرات الصامتة، والسمات المحلية من خلال أمثلة مختارة من شعره. كما جرى تحليل تصريفات الأفعال، واستخدام اللواحق، وصيغ الملكية، ولاحقات الحالات بصيغها المحلية، بهدف بيان مدى انعكاس اللهجة التركمانية الإقليمية في لغة الشاعر. ومن ثم، فإن هذا العمل يجمع بين المقاربة الأدبية والتحليل اللغوي في إطار علمي متكامل.